

G. FRENKEL, L. ADERHOLD, G. LEILICH, P. RAETZKE. Die ambulante Chirurgie des Zahnartzes. Ein Atlas für Studium und Praxis. 326 pag., 892 afb. Carl Hanser Verlag, München 1989. Prijs DM 298,—. ISBN 3 446 14201 0.

Overeenkomstig de uitgebreidheid van het terrein van de dento-alveolaire chirurgie, bestaat er een grote hoeveelheid aan informatie daarover. Pogingen om deze informatiestroom in de juiste kanalen te leiden, worden ook in Duitsland ondernomen, zoals blijkt uit dit veel omvattende boek. Het is fraai uitgegeven en voorzien van vele zwart-wit en kleurenfoto's, en duidelijke tekeningen van voortreffelijke kwaliteit. Het boek is helder geschreven en goed ingedeeld.

Na de inleiding worden instrumentarium, hechttechnieken, behandelkamer, desinfectie, lokale anesthesie, extractie, verwijderen en transplanteren en gereteneerde elementen (met de eventuele complicaties) besproken. De hoofdstukken over antrumperforaties, dentogene ontstekingen en apexresecties zijn beknopt, maar verschillende vormen van cystebehandeling worden uitvoerig gepresenteerd. Na de korte bespreking van speekselklierontstekingen en van speekselstenen wordt de dento-alveolaire traumatologie behandeld. De hoofdstukken over de tandheelkundige farmacotherapie en de urgente medische situaties zijn van bijzonder goede kwaliteit en zeer overzichtelijk. De hoofdstukken over de chirurgie van benigne tumoren van de mondholte en de parodontologie zijn daarentegen summier en daardoor zeker niet volledig. Ieder hoofdstuk wordt afgesloten met een beperkte, hoofdzakelijk Duitse, literatuuropgave. Tot slot volgt een register.

Een hoofdstuk over preprothetische chirurgie van het slijmvlies, de processus alveolaris en over implantaten ontbreekt. Het is overigens een duidelijk boek dat aan studenten, tandartsen en kaakchirurgen-in-opleiding kan worden aanbevolen, maar met de kanttekening dat het boek geen compleet beeld geeft van de dento-alveolaire chirurgie.

K.G.H. van der Wal, Leeuwarden

J. PETERS. Aufwachsen natürlich gemacht. 80 pag., 132 afb. Quintessenz Verlags-GmbH Berlin, Chicago, London, Sao Paulo, Tokio 1988. Prijs DM 128,—. ISBN 3 87652 219 6.

Bij het vervaardigen van kroon- en brugwerk speelt het herstel in occlusie en articu-

latie een belangrijke rol. De occlusie-opbouw in was kan het beste worden uitgevoerd met behulp van "opwassen" volgens Payne, Lundeen of Thomas. Sinds een aantal jaren streven toonaangevende tandtechnici niet alleen naar een verantwoord occlusieherstel met behulp van een van deze opwasmethoden maar wordt tevens getracht het occlusale vlak er zo natuurlijk mogelijk uit te laten zien. Jochem Peters, auteur van dit boek, is zo'n tandtechnicus die streeft naar natuurlijke occlusale vormen.

Stap voor stap wordt beschreven, aan de hand van fraaie afbeeldingen, hoe de auteur de occlusie-opbouw in was uitvoert. Het spreekt haast voor zichzelf dat de occlusale anatomie van natuurlijke elementen hierbij als voorbeeld dient. Vervolgens laat de schrijver zien hoe de occlusale vormgeving in was na eenmaal gegoten te zijn moet worden uitgewerkt. Suggesties voor het te gebruiken instrumentarium en hun toepassing worden overzichtelijk besproken. Tot slot wordt het opwassen van een quadrant stap voor stap doorgenomen en weer met behulp van fraaie afbeeldingen verduidelijkt.

Jochem Peters is een gedreven en uiterst bekwaam tandtechnicus en hierom alleen al is het de moeite waard kennis te nemen van zijn geschrift en de afbeeldingen die erbij horen. De leesbaarheid van deze handleiding in opwassen is voortreffelijk en hetzelfde geldt voor de afbeeldingen welke alle in kleur zijn uitgevoerd.

'Aufwachsen natürlich gemacht' wordt warm aanbevolen voor een ieder die in occlusieherstel met behulp van opwassen en een natuurlijk ogende occlusale vormgeving is geïnteresseerd.

J.H.N. Pameijer, Hoofddorp

F.M. McCARTHY. Essentials of safe dentistry for the medically compromised patient. 281 pag. W.B. Saunders Company, Philadelphia, London, Toronto, Montreal, Sydney, Tokyo 1989. Prijs £ 17,50. ISBN 0 7216 6233 1.

De laatste jaren neemt de belangstelling van de tandarts-algemeen-practicus voor de algemeen-medische aspecten van de patiënt toe. McCarthy stelt dat deze aandacht niet uitsluitend dient te zijn gericht op het opvangen van patiënten in acute medische situaties in de praktijk, maar dat het voorkomen van dergelijke situaties centraal moet staan.

Het boek begint met een algemeen medisch deel, waarin begrippen als morbiditeit en mortaliteit worden toegelicht en

voorts onderwerpen als eenvoudige fysisch-diagnostische observatie, vitale symptomen, functie-onderzoek en eenvoudig laboratoriumonderzoek aan de orde komen. Veel aandacht wordt in dit deel besteed aan het met succes inschatten van medische risico's.

Het tweede gedeelte houdt zich bezig met de pathologie van de orgaansystemen (bronchopulmonaire afwijkingen, cardiovasculaire ziekten enz.). De auteur gaat daarbij steeds consequent uit van wat hij, in zijn voorwoord, als de essentie van preventie omschrijft: 'It will, in a fundamental and practical fashion, cover common-risk disease with respect to Recognition, Assessment, safe Management and Emergency care (RAM-E)'. Daarnaast is een, zij het ondergeschikte, plaats ingeruimd voor de acute hulp in urgente medische situaties. De auteur is immers de mening toegedaan dat 'voorkomen beter is dan genezen'. Het boek sluit af met tandheelkundige zorg in het ziekenhuis en de juridische aspecten van medische problemen in de praktijk van de tandarts.

Hoewel het boek hier en daar wat cryptisch is, geeft het, over het algemeen, duidelijke en systematische richtlijnen, waarbij wordt aangenomen dat de lezer over medische kennis beschikt. De hoofdstukken over het laboratoriumonderzoek, de ziekenhuisbehandeling en de juridische aspecten zijn in beperkte mate van toepassing op de Nederlandse situatie. Over de voorkomende drukfouten leert men heenlezen.

Voor iedere student en algemeen-practicus die meer wil weten over de medisch gecompliceerde patiënt en ook geïnteresseerd is in een andere, meer genuanceerde mening dan de bekende Nederlandse opvatting daaromtrent is dit boek een welkome aanvulling op de zo beperkte literatuur op dit terrein.

L. Abraham-Inpijn, Amsterdam

H. J. P. KROEZE. Amalgam and composite restorations. Prevalence and need for replacement. 125 pag. Academisch proefschrift Katholieke Universiteit te Nijmegen. Drukkerij Hyspeed BV, Nijmegen 1989. ISBN 90 9002884 6.

Het komt niet zo vaak voor dat een tandheelkundig proefschrift in de media zoveel aandacht krijgt en voor zoveel commotie zorgt als het proefschrift van Kroeze. Alleen om deze reden al, is lezing ervan de moeite waard.

In het eerste hoofdstuk wordt, op basis van literatuurstudie, geconcludeerd dat er nauwelijks systematisch onderzoek is ver-

richt naar het vóórkomen en de kwaliteit van amalgaam- en composietrestauraties. Vervolgens wordt het doel van het onderzoek beschreven, waarbij de auteur de vraagstellingen vanuit een methodologische en een epidemiologische invalshoek benadert. Beide volgende hoofdstukken behandelen de methodologische vraagstelling, die luidt: Welke evaluatiemethode kan worden gebruikt bij het beoordelen van de kwaliteit van de in de titel genoemde restauraties? Gekozen werd voor een indirecte beoordelingsmethode, op basis van kleurendia's en bitewing-röntgenfoto's. De methode werd in een pilotstudie getoetst op bruikbaarheid en betrouwbaarheid. Op grond hiervan concludeert de auteur dat de gekozen methode geschikt is voor het beoordelen van (in hoofdzaak) klasse I- en II-restauraties. Daarna wordt, in vier hoofdstukken, het epidemiologische deel van het onderzoek - dat deel heeft uitgemaakt van het Landelijk Epidemiologisch Onderzoek Tandheelkunde (LEOT) - beschreven. Hoofdstuk 4 heeft betrekking op 'Materiaal en methoden', alsmede op de betrouwbaarheid van de metingen en de analyseprocedure. Het vóórkomen van amalgaam- en composietrestauraties bij 600 volwassen Nederlanders in de leeftijd van 22 tot 44 jaar wordt in hoofdstuk 5 behandeld. Per persoon werden gemiddeld 14 - sterk in type (volgens de indeling van Black) variërende - restauraties gevonden. In nadere analyses werden mogelijke effecten van leeftijd, regio, sociaal-economisch milieu, geslacht, tandartsbezoek en verzekeringsvorm onderzocht op het vóórkomen van restauraties. Die effecten waren er alleen van leeftijd en tandartsbezoek.

In hoofdstuk 6 wordt de kwaliteit van restauraties - uitgedrukt in de noodzaak tot vervanging - behandeld. Gemiddeld bleek 24% van de restauraties aan vervanging toe te zijn, waarbij er grote verschillen in percentages onvoldoende restauraties werden gevonden tussen de diverse typen restauraties en de soorten gebitselementen. De belangrijkste oorzaken waren randcariës en approximale overhang. Ook hier bleken weer alleen leeftijd en tandartsbezoek effect te hebben op de kwaliteit.

In hoofdstuk 7 worden de resultaten van het onderzoek vertaald naar de totale Nederlandse bevolking in de leeftijdsgroep van 20 tot 44 jaar. De auteur concludeert dat er een grote behandelachterstand bestaat. Om deze achterstand in te halen zouden er gedurende één jaar 4397 tandartsen (op een totaal van naar schatting 5500 full time werkzame tandartsen in Nederland) nodig zijn. De kosten hiervan zouden ongeveer f 692 miljoen bedragen en verder wordt nog de besparing berekend die de verlenging van de levensduur van restauraties met gemiddeld vier jaar, zou opleveren.

Het laatste hoofdstuk bevat de algemene

discussie, conclusies en aanbevelingen. In een van de aanbevelingen wordt de door de auteur gebruikte indirecte beoordelingsmethode genoemd als een instrument voor kwaliteitscontrole in de algemene praktijk. Deze methode, die overigens sterk lijkt op een door Eijkman c.s. ontwikkelde en beschreven methode, kan inderdaad een bruikbaar instrument zijn voor intercollegiale toetsing of kwaliteitscontrole.

Tot slot lijkt het goed om op te merken dat de commotie rond dit proefschrift, met krantekoppen als 'Een kwart van de tandartsen levert knoeiwerk', nog eens het belang van wetenschapsvoorlichting onderstreept. Een belangrijk en gevoelig onderwerp als de kwaliteit van het door tandartsen geleverde werk, dient zorgvuldig begeleid te worden (perscommuniqué, persconferentie).

J. A. Kieft, Amsterdam

M.E.A. STOUTHARD. Angst voor de tandheelkundige behandeling. 120 pag. Academisch proefschrift Universiteit van Amsterdam, 1989.

TANDHEELKUNDIGE BEHANDELING

Ontwikkeling en validatie van een vragenlijst voor onderzoek en praktijk

Marlies Stouthard

De algemeen-practicus die - afgaande op de titel en aangetrokken door de omslag-illustratie - dit proefschrift vol verwachting ter hand zou nemen in de hoop wat te leren over de omgang met angstige patiënten, wacht een teleurstelling. De door de schrijfster ontworpen (volledige) vragenlijst over Angst voor de Tandheelkundige Behandeling (ATB), met 36 vragen, is geconstrueerd om angst te meten in onderzoekssituaties. Weliswaar is de van deze

lijst afgeleide, verkorte versie met negen vragen (K-ATB) - waarin de handelingen 'boren', 'trekken' en 'verdoven' aan bod komen - bestemd voor afname in de praktijk, maar zij wordt in krap zeven bladzijden behandeld en biedt slechts mogelijkheden als signaleringsinstrument voor angst. De vraag wat de practicus moet doen wanneer dat signaal is afgegeven, wordt dan ook niet door de schrijfster beantwoord. Bovendien bleek er - toen twee tandartsen, tijdens de behandeling, 67 patiënten hadden beoordeeld op gespannenheid, angst en behandelbaarheid - tussen dit tandartsoordeel en de zelfbeschrijving van de patiënten (gemeten met de ATB) een bevredigende mate van overeenstemming te bestaan.

Niettemin blijft 'Angst voor de tandheelkundige behandeling' een boeiend onderwerp, want het is een veel voorkomend fenomeen (slechts 42% van de Nederlandse bevolking zegt niet bang te zijn voor een behandeling). Inzicht in deze angst kan uiteindelijk leiden tot vermindering van de nadelige gevolgen (onbehandelbaarheid, onregelmatig tandartsbezoek, vermijdingsgedrag). Daarom is ook in het verleden naar instrumenten gezocht om angst te meten, gepoogd het begrip angst te definiëren en nagegaan welke factoren tot angst zouden kunnen leiden. Zulke factoren kunnen, onder meer, zijn: negatieve ervaringen, negatieve houding in de media (cartoons) en het gedrag en de persoon van de tandarts.

Van de in de literatuur gepubliceerde vijf meetinstrumenten zijn de Corah's Dental Anxiety Scale (DAS) en de Dental Fear Survey (DFS) het meest bekend. Hun methodologische kwaliteit is echter onvoldoende en zij laten kritiek toe op de inhoud van het begrip angst. Bovendien wordt in deze vragenlijsten geen aandacht besteed aan de aspecten 'angst voor commentaar van de tandarts op de gebitstoestand en de gebitsverzorging' en 'angst voor het onbekende tijdens de behandeling'.

Zo kwam de auteur ertoe in haar onderzoek een geheel nieuw meetinstrument voor angst te ontwikkelen, waarbij zij koos voor een zelfbeschrijvingsmaat, ondanks het feit dat dit soort maten gevoelig is voor het geven van sociaal wenselijke antwoorden en anderen reeds concludeerden dat er angstige patiënten bestaan die bij zelfbeschrijving hun angst ontkennen.

Tenslotte heeft de auteur onderzoek verricht naar de betrouwbaarheid en de toepasbaarheid/bruikbaarheid van de vragenlijsten. Daarbij is gebleken dat de respondenten (althans de Nederlandstalige volwassenen) over het algemeen geen moeite hadden met de instructie en het invullen van de vragenlijsten. Echter, 'de bruikbaarheid van de K-ATB voor individuele diagnose over angst voor de tandheelkundige behandeling is beperkt', geeft de

schrijfster zelf toe. Wel 'is de betrouwbaarheid van de K-ATB uitstekend', maar 'de K-ATB kan slechts dienen als signaleringsinstrument en aanleiding zijn de angst van de patiënt verder te bespreken en, indien mogelijk, te verminderen.'

De meest intrigerende zin uit het proefschrift is wellicht de volgende: 'Het is (. . .) niet ondenkbaar dat de tandheelkundige behandeling kenmerken bevat die juist voor vrouwen angst oproepen.' Het is te hopen dat de schrijfster zich nog eens ver-stout deze gedachte nader uit te werken.

B.Z. Deenik, Heemstede

W.J. KLÜTER. Oral self-care for dentate elderly. Evaluation of a dental health education experiment. 62 pag. Academisch proefschrift Katholieke Universiteit te Nijmegen, 1989. ISBN 90 9003036 0.

Er bestaan vrijwel geen TGVO-programma's voor ouderen. Ook is er weinig bekend over de gebitsbewustheid, de houding ten opzichte van mondhygiëne en de toepassing van preventieve maatregelen van respectievelijk door oudere mensen. Op grond hiervan bestudeerde de auteur het tandheelkundige zelfzorggedrag van dentate ouderen en ontwikkelde hij een voorlichtingsprogramma dat gericht is op het stimuleren van dat gedrag. Tevens werd het programma geëvalueerd.

In een vooronderzoek van een groep van 115 personen, in de leeftijd van 45-60 jaar, werd vastgesteld dat slechts weinigen gering efficiënt zorggedrag toonden, dat de kennis van de etiologie en de preventie van gebitsafwijkingen onvoldoende was en dat bijna de helft van de proefpersonen geen behoefte had aan meer zelfzorg. Mede aan de hand van de resultaten van dit vooronderzoek werd een voorlichtingsprogramma voor personen tussen 55 en 75 jaar ontwikkeld. Het bestaat uit een informatieboekje over tandheelkundige zelfzorg, enige mondhygiëne-artikelen en een mondhygiëne-instructie. Vervolgens werd het programma getoetst bij drie experimentele groepen en een controlegroep, in totaal bij 487 personen.

Het algemene oordeel over het informatieboekje was positief en het programma leidde tot een significante toename van de tandheelkundige kennis. Na twee maanden waren plaque- en gingivitiscore statistisch significant verbeterd bij de drie experimentele groepen, maar na 12 maanden waren er geen verschillen meer tussen de vier groepen (inclusief de controlegroep). Wél was de gingivitiscore, vergeleken met de nulmeting, verbeterd. De auteur wijdt de drie waargenomen verbeteringen echter voornamelijk aan de regelmatige mondhygiëne-controles tijdens de onderzoeksperiode, een conclusie die overigens in de literatuur wel

meer wordt getrokken. Het goede niveau van de mondhygiëne bij de proefgroepen is derhalve bij voortduring het probleem geweest bij deze, overigens zorgvuldig uitgevoerde, studie. Een verheugend gegeven, overigens! Maar het bereiken van het gestelde doel is er wel door bemoeilijkt.

Voor hen die zijn geïnteresseerd in het opzetten en evalueren van TGVO-programma's is dit proefschrift de moeite van het lezen waard. Het is bovendien te hopen dat het ontworpen informatieboekje bij voorlichtingsinstanties te verkrijgen zal zijn, want het ziet er verzorgd uit en is inhoudelijk van een uitstekend niveau.

M.A.J. Eijkman, Wassenaar

P. F. FEDI JR. The periodontic syllabus. 2e druk, 229 pag. Lea & Febiger, Philadelphia, London 1989 Prijs £ 19.43. ISBN 0 8121 1246 6.

In deze tweede druk is een aantal reacties van lezers op de eerste uitgave (in 1985) verwerkt. Na elk hoofdstuk is nu onder meer een beperkte literatuurlijst toegevoegd en bovendien wordt aandacht besteed aan implantaten, microbiële therapie en immunologie.

Gangbare therapeutische concepten en biologische principes in de parodontologie beschrijven en uitleggen voor studenten, algemeen-practici en mondhygiënist, is nog steeds het doel van de auteur.

De verschillende onderdelen van de parodontologie komen, op klassieke wijze, in een logische volgorde ter sprake en de syllabus is voorzien van veelal goed uitgevoerde en duidelijke illustraties. Gelet op de opzet moest de tekst, wat betreft lengte, beperkt blijven en dat heeft inhoudelijk zijn sporen nagelaten.

Onwillekeurig dringt zich de vergelijking op het met Lindhe's *Textbook of Clinical Periodontology* (of de Nederlandse vertaling daarvan, als uitgave van de Nederlandse Vereniging voor Parodontologie). Dat boek werd in eerste instantie ook geschreven voor studenten, om later uit te groeien tot een leidraad voor iedereen met speciale belangstelling voor de parodontologie. Wie tot laatstgenoemde groep behoort zal in deze syllabus geen informatie vinden die wat kan toevoegen aan zijn kennis van en inzicht in de parodontologie. Daarvoor heeft de syllabus te weinig diepgang.

R.W.R. Steures, Tilburg

RECENSIE-EXEMPLAREN

Het merendeel van de hier aangekondigde uitgaven zal nog nader op deze plaats worden besproken.

1. H. STOCKFISCH. Aktuelle Kieferorthopädie mit dem Kinetor. Das kinetisch-funktionelle Konzept für bimaxilläre Apparate. Klinisch-technische Bewertungen, Kombinationen. 220 pag., 304 afb. Quintessenz Verlags-GmbH, Berlin, Chicago, London, São Paulo, Tokio 1989. Prijs DM 148,—. ISBN 3 87652 526 8.
2. M. M. ROSENBERG, B. E. KEOUGH, R. L. HOLT, H. B. KAY. Die parodontale und prothetische Behandlung fortgeschrittener Fälle. 416 pag., 1222 afb. Quintessenz Verlags-GmbH, Berlin, Chicago, London, São Paulo, Tokio 1989. Prijs DM 480,—. ISBN 3 87652 821 6.
3. ONDER REDACTIE VAN GEZAMENLIJKE WHO/FDI WORKING GROUP. Health through oral health. Guidelines for planning and monitoring for oral health care. 77 pag., 3 afb., 4 tab. Quintessence Publishing Co., Inc., Chicago, London, Berlin, São Paulo, Tokyo, Hong Kong 1989. Prijs \$ 25,—. ISBN 1 85097 008 4
4. T. ALBREKTSSON, G.A. ZARB. The Bränemark Osseointegrated Implant. 262 pag. Quintessence Publishing Co., Inc., Chicago, London, Berlin, São Paulo, Tokyo and Hong Kong 1989. Prijs US \$ 128,—. ISBN 1 85097 008 4.
5. B.C. COOPER, F.E. LUCENTE. Management of Facial, Head and Neck Pain. 345 pag. W.B. Saunders Company, Philadelphia, London, Toronto, Montreal, Sydney, Tokyo 1989. Prijs \$ 53,—. ISBN 0 7216 2841 9.
6. B.K.B. BERKOVITZ, B.J. MOXHAM. A Colour Atlas of the Skull. 112 pag. Wolfe Medical Publications Ltd., London 1989. Prijs £ 25,—. ISBN 0 7234 0983 8.
7. J.P. OKESON. Management of Temporomandibular Disorders and Occlusion. Second Edition. 550 pag., 581 ill. The C.V. Mosby Company, St. Louis, Baltimore, Philadelphia, Toronto 1989. Prijs \$ 51.95. ISBN 0 8016 3624 8.
8. L.J.PETERSON, E. ELLIS, J.R. HUPP, M.R. TUCKER. Contemporary Oral and Maxillofacial Surgery. 775 pag., 1.414 ill. The C.V. Mosby Company, St. Louis, Baltimore, Philadelphia, Toronto 1989. Prijs \$ 51.95. ISBN 0 8016 3870 4.
9. P.E. DAWSON. Evaluation, Diagnosis and Treatment of Occlusal Problems. Second Edition. 633 pag. The C.V. Mosby Company, St. Louis, Baltimore, Philadelphia, Toronto 1989. Prijs \$ 100,—. ISBN 0 8016 2788 5.